

Andela Milinović-Hrga

Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, Hrvatska
milinovic@ffst.hr

Jezik i pravopis *Priča iz davnine* između tradicije zagrebačke jezikoslovne škole i načela hrvatskih vukovaca

Izvorni znanstveni rad / Original research paper

Primljeno / received 12. 4. 2018. Prihvaćeno / accepted 16. 11. 2018.

DOI: 10.21066/carcl.libri.7.2.6

Pravopisno-gramatičko-leksička rješenja na početku 20. stoljeća u Hrvatskoj kodificirana su normativnim priručnicima koji slijede postavke hrvatskih vukovaca. U jezičnoj su se praksi međutim zadržala i poneka starija razlikovna jezična obilježja zagrebačke jezikoslovne škole u odnosu na jezik hrvatskih vukovaca. S toga se motrišta u ovom radu raščlanjuju *Priče iz davnine* kao onodobni dokument stanja u jeziku i pravopisu. Polazište nam je njihovo treće izdanje iz 1926., posljednje izdano za autoričina života, k tomu i autorizirano. Utvrđuju se jezično-pravopisne osobitosti toga izdanja s obzirom na dvije oprječne jezične koncepcije, usredotočujući se ponajprije na jezičnopolitički uvjetovane izmjene koje su načinjene u odnosu na prethodne rukopisne, strojopisne i dvije tiskane inačice (u kritičkom izdanju 2011. popisane su sve razlike među njima), ali osvrćući se i na ostala zamijećena obilježja. Raščlamba obuhvaća slovopisnu, pravopisnu, fonološku, morfo(no)lošku, sintaktičku i leksičku razinu.

Ključne riječi: hrvatski vukovci, jezična norma, jezična praksa, *Priče iz davnine*, zagrebačka jezikoslovna škola

O jeziku Ivane Brlić-Mažuranić raspravljalo se i pisalo mnogo, a dosadašnja su istraživanja nastojala raščlaniti ga ponajviše iz književnostilističke perspektive, ali i iz drugih motrišta.¹ Vrijednosni su sudovi listom bili pohvalni, tako je odmah nakon prvoga izdanja *Priča iz davnine* Antun Branko Šimić u svojoj kritici zabilježio da su

¹ Za uvid u širok raspon tema dovoljno je vidjeti primjerice zbornik radova o Ivani Brlić-Mažuranić iz 1970. (Jelčić i dr.) ili noviji zbornik radova izdan u povodu stogodišnjice *Čudnovatih zгода šegrta Hlapića* (Majhut i dr. 2015) te tematski raznovrsna izlaganja na međunarodnoj znanstvenoj konferenciji održanoj u povodu stogodišnjice prvotiska *Priča iz davnine* (Stoljeće *Priča iz davnine* Ivane Brlić-Mažuranić, Zagreb, listopad 2016.).

one „napisane jezikom bez mane” (Skok 1994: 172). Kako se postupalo s jezikom *Priča iz davnine* u izdanjima nakon autoričine smrti u smislu „posuvremenjivanja”, iscrpno je pokazao Stjepan Babić (1995). Klasično djelo hrvatske dječje književnosti *Priče iz davnine* u ovom se radu raščlanjuje kao dokument stanja u jeziku i pravopisu u prvim desetljećima 20. stoljeća s posebnim osvrtom na jezične mijene u rukopisu, strojopisu te tiskanim inačicama objavljenima za autoričina života. Utvrdit će se njihove jezično-pravopisne osobitosti s obzirom na dvije oprječne jezične koncepcije: vukovsku, koja je dotad već tri desetljeća normirala i kodificirala hrvatski jezik, i tradiciju zagrebačke jezikoslovne škole iz 19. stoljeća, ali ipak još „živu” u jezičnoj praksi s početka 20. stoljeća, u kojoj su nesumnjivo nastajale prve, rukopisne inačice *Priča iz davnine*. Pokazat će se da u *Pričama iz davnine* supostoje i suprotstavljaju se, miješaju i mijenjaju starija i novija jezična obilježja, da jezični tok u njima ne teče pravocrtno, nego je zapravo riječ o dvama tokovima koji se uz brojna krivudanja slijevaju u jedan.

Pravopisno-gramatičko-leksička rješenja na početku 20. stoljeća u Hrvatskoj kodificirana su normativnim priručnicima koji slijede postavke hrvatskih vukovaca. Posrijedi je razdoblje u povijesti hrvatskoga (književnoga) jezika u kojem je došlo do „zamjene” biranoga sustava jer je umjesto književnoga jezika koji je u drugoj polovici 19. stoljeća zagovarala zagrebačka slovničarska škola i koji je tad bio uporabnom normom, uveden vukovski sustav i vukovski pravopis. U jezičnoj su se praksi ipak još nekoliko desetljeća zadržava(i)la i poneka starija razlikovna jezična obilježja zagrebačke jezikoslovne škole. Iako se tada u javnosti isticalo da su ona u jezičnoj praksi zastarjela ili iščezla te da su ostala samo u slovnici, usuprot su tomu upravo takve jezične značajke djela mnogih hrvatskih književnika, novina i časopisa, najčešće kao izraz neslaganja s jezičnim, ponajviše pravopisnim, promjenama koje su donesene i oslužbenjene za vladavine Khuena Héderváryja. Tako su starija jezična obilježja primjerice zadržale novine *Obzor*, časopisi *Vienac* i *Glas Matice hrvatske*, mnogi književnici romantizma i realizma, poput Šenoe, Gjalskoga, Kumičića, Kovačića, Kozarca, Harambašića (Jonke 1971: 197–198; Ham 2006: 68–69). „Može se reći da je stariji pravopis generalno napušten tek g. 1918, ali je i poslije toga Hrvatska republikanska seljačka stranka pod vodstvom Stjepana Radića, urednika *Doma*, ostala vjerna etimološkom pravopisu sve do prisilnog raspuštanja g. 1929.” (Jonke 1971: 198). Pokazat će se da je takvo miješanje jezičnih obilježja karakteristično i za *Priče iz davnine*.²

Poznato je da je djed Ivane Brlić-Mažuranić bio Ivan Mažuranić, prvi hrvatski ban pučanin, a ona ga je u autobiografiji istaknula kao svoj životni uzor. Nesumnjivo je utjecao i na to da ona usvoji tekovine zagrebačke škole. Bio je, među ostalim, istaknuti sudionik hrvatskoga narodnoga preporoda, leksikograf i aktivni sudionik u jezičnim prevratima. Tako je bio potpisnikom Bečkoga književnoga dogovora 1850., o čem je poslije promijenio mišljenje. Sa svoje je političke funkcije dvorskoga kancelara 1862. odredio da se u hrvatskim školama prihvati *ilirski* pravopis iz 1836. koji se bio uvriježio

² Skrećemo ovdje pozornost i na raščlambu jezičnostilskih osobitosti rukopisa i prvotiska romana *Čudnovate zgode šegrta Hlapića* (v. Vignjević 2013).

kao književni (Vince 1978: 534–535, 555–556), što se međutim nije sasvim poštovalo. Stariji brat Ivana Mažuranića bio je vrstan ilirski jezikoslovac Antun Mažuranić. Dimitrija Demeter, brat Ivanine bake Aleksandre Mažuranić, također je bio istaknuti ilirac. Ivana je rođena 1874., a školovala se privatno, stoga je jasno da je u to vrijeme i u takvu obiteljskom, društvenom i kulturnom okruženju usvojila jezična obilježja i tradiciju zagrebačke jezikoslovne škole. Njezina su djela međutim objavljivana početkom 20. stoljeća kada je jezik normirala i kodificirala vukovska koncepcija, čiji su utjecaji također vidljivi u njezinu jezičnom izrazu. Svjesna je nove norme i donekle ju usvaja, barem pravopisnu. To potvrđuje njezino pismo bratu, doduše nastalo 1937., nešto kasnije u odnosu na vremensko omeđenje ovoga istraživanja, u kojem ga upozorava na neke njegove pravopisne pogriješke „protiv današnje ortografije”, premda odmah priznaje da ni sama ne poznaje dobro sva njezina pravila (Težak 2002: 221).

Od rukopisa do trećega izdanja *Priča iz davnine* (1926.)

Od 1915., koja se smatra godinom dovršetka rukopisa *Priča iz davnine* (Brešić 2011: 239), do trećega izdanja 1926. jezična su se obilježja tih bājka mijenjala u smjeru od jezika bliska zasadama zagrebačke škole iz 19. stoljeća prema vukovskom. Polazište je ove raščlambe treće izdanje iz 1926. u nakladi Matice hrvatske, posljednje izdano za autoričina života, k tomu i autorizirano. Ono se u nekim elementima značajno razlikuje od dostupnih rukopisnih i strojopisnih inačica te prvotiska iz 1916. i drugotiska iz 1920., obaju u nakladi Matice hrvatske.

Prva dva tiskana izdanja *Priča iz davnine* obuhvaćaju šest bājka: „Kako je Potjeh tražio istinu“, „Ribar Palunko i njegova žena“, „Regoč“, „Šuma Striborova“, „Bratac Jaglenac i sestra Rutvica“, „Sunce djever i Neva Nevičica“. Dvije su bajke, „Jagor“ te „Lutonjica Toporko i devet župančića“, nastale nešto kasnije od ostalih šest i tiskane su samo u trećem izdanju, a sačuvane su još samo u strojopisnoj inačici. U njima se zrcale obilježja sukladnija tadanjemu jezičnomu stanju (primjerice fonološki pravopis, odraz se jata bilježi kao u suvremenoj normi i sl.).

Jezično-pravopisne mijene i dvostrukosti u odnosu rukopisnih, strojopisnih i triju tiskanih izdanja jezičnopolitički su određene jer je tad već bila normirana i kodificirana vukovska koncepcija, ali u vrijeme nastanka *Priča iz davnine* u jezičnoj praksi očito supostoje i jezična načela kakva je zagovarala zagrebačka slovničarska škola. Posebno je pitanje, na koje se ne može sa sigurnošću odgovoriti, tko je za jezične preinake odgovoran, izdavači i priređivači ili i autorica koja je uz izvjesna protivljenja ipak pristala na takva izdanja. Razloge načinjenim izmjenama valja tražiti s jedne strane u nakladničkoj praksi priklanjanja službenoj jezičnoj politici, hrvatskoj vukovskoj normi i kodifikaciji s početka 20. stoljeća, ali i u vjerojatnu (prešutnu) pristanku Ivane Brlić-Mažuranić na učinjene preinake jer je izdanje iz 1926. autorizirano. Poznato je međutim i to da se ona znala protiviti tuđim ispravcima u svojim tekstovima. Ivana Brlić-Mažuranić prvotno je rukopis *Priča iz davnine* bila ponudila nakladniku Hrvatskomu pedagoško-književnomu zboru. U kritičkom se izdanju sabranih djela prenosi njezina reakcija na tadašnje nakladnikovo najavljanje mogućih jezičnih promjena (Brešić 2011: 240–241):

Prema Vašem cj. pismu, u kojem mi saobćujete, da će se na rukopisu gdje gdje imati učiniti neke leksične i stilistične promjene – moram ponovno napomenuti, da i ove promjene izvolite na svaki način na minimum svesti (recimo samo na 5-6 mjesta, koja su baš najnužnije promjene kako bi odgovarale stilu i rječniku pedagoškog sбора) jer bi i kod takovih promjena mogao otpasti onaj intimni smisao koji je svakomu najmiliji na njegovih radnjah.

Jezično-pravopisna raščlamba

Žarište su ove raščlambe ponajprije jezičnopolitički uvjetovane izmjene u različitim inačicama *Priča iz davnine* do 1926., ali i još pokoja zamijećena jezična obilježja. Kritičko izdanje sabranih djela Ivane Brlić-Mažuranić iz 2011. bilo je podloga ovomu iščitavanju jezično-pravopisnih mijena. U njegovu su kritičkom aparatu popisane sve razlike između izdanja iz 1926. u odnosu na dostupne rukopisne i strojopisne inačice te prvotisak iz 1916. i drugotisak iz 1920. Treba također ukazati na argumente iz kritičkoga izdanja prema kojima redakcija iz 1926. ima svojevrsnu legitimnost da bude predloškom jer ju je autorica osobno kompozicijski i sadržajno izmijenila dodajući dvije nove bajke, da je to posljednje izdanje za njezina života, da javno nije reagirala ni na koji njegov dio te da su upravo na temelju te redakcije *Priče iz davnine* postale klasikom dječje književnosti (Brešić 2011: 246, 247). S jezičnopovijesnoga gledišta promatrano, valja ovdje podsjetiti i na činjenicu da je to izdanje objelodanjeno prije stupanja na snagu odredaba „Pravopisnoga uputstva” 1929., kao svojevrsne razdjelnice nakon koje se znatnije promijenila dotadnja pravopisna norma i otkada će u jezičnoj politici snažnije biti izražena jezična unifikacija.

Ovim istraživanjem nisu obuhvaćena posmrtna izdanja *Priča iz davnine*. Ona su vremenski udaljenija od jezičnopolitičke prijelomnice na prelasku iz 19. u 20. stoljeće pa se može očekivati da će, u svjetlu prilagodaba koje su tada bile uobičajene u nakladničkoj praksi, jezična stilizacija biti bliža normi hrvatskih vukovaca, što je već potvrđeno prijašnjim istraživanjima (v. Babić 1995). Potkrjepljujemo takvu nakladničku praksu i činjenicom da se *Priče iz davnine* u ediciji *Stoljeća hrvatske književnosti* razlikuju od kritičkoga izdanja na fonološkom, morfološkom, sintaktičkim i leksičkom planu, a „razlike u odnosu na ediciju *Pet stoljeća hrvatske književnosti* ne mogu se ni nabrojiti” (Brešić 2011: 249).

Kao normativne za zagrebačku školu u ovom se radu uzimaju slovnice trojice njezinih predstavnika: *Osnova slovnice slavjanske narčja ilirskoga* (1836) Vjekoslava Babukića, prva od *ilirskih* slovnica, ujedno i prva gramatika koja kodificira hrvatsku jezičnu i pravopisnu normu, te još dvije slovnice najistaknutijih pripadnika zagrebačke škole, *Slovnica Hèrvatska* (³1866) Antuna Mažuranića i *Slovnica hèrvatska za srednja učilišta* (1873) Adolfa Vebera Tkalčevića. Pritom su i vremenski razgođene jer Babukić i A. Mažuranić pripadaju prvomu, a Veber drugomu naraštaju ilirskih gramatičara. Normativni priručnici hrvatskih vukovaca jesu: *Hrvatski pravopis* Ivana Broza temeljen

na fonološkom načelu (prvo izdanje 1892/2014),³ *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika* (1899) Tome Maretića i *Rječnik hrvatskoga jezika* (1901/2009) suautora Ivana Broza i Franje Ivekovića. Raščlamba obuhvaća slovopisnu, pravopisnu, fonološku, morfonološku, morfološku, rječotvornu, sintaktičku i leksičku razinu.

Slovopis

Grafem đ

U rukopisnim i strojopisnim inačicama *Priča iz davnine* jasno se razaznaje nesklonost služenju grafemom *đ* za bilježenje glasa /*ǰ*/, premda je još od potkraj 19. stoljeća bio normiran u takvu obliku jer je Ivan Broz to slovopisno rješenje Đure Daničića kodificirao u svojem pravopisu 1892. kao propis za latinicu.⁴ Međutim, u hrvatskoj se jezičnoj praksi još dugo javljao otpor i nesklonost služenju tim tada novopropisanim grafemom. Ni Broz ga nije dosljedno rabio u svojem pravopisu, a Iveković ga nije prihvatio u svojem *Rječniku hrvatskoga jezika*, nego je taj glas bilježio kao složeno slovo *gj*. Mnogi se hrvatski književnici njime dugo nisu služili i pokazivali su određenu nesklonost uporabi toga novoga grafema, što je potrajalo i u prvim desetljećima 20. stoljeća. Slično se potvrđuje i kod Ivane Brlić-Mažuranić. U rukopisnim i strojopisnim inačicama glas /*ǰ*/ najčešće je bilježila dvoslovima *dj* i *gj*, potonjime u riječima stranoga podrijetla i vlastitim imenima: *izadjemo, između, ladje, medj, medji, nadješ, prodju, podji, angjeo, gjerdani, magjije, Gjurgjevu*. U trima tiskanim izdanjima glas je /*ǰ*/ bilježen grafemom *đ*, dakako, usklađen s tadašnjom vukovskom normom. Ipak je u bajci *Bratac Jaglenac i sestrice Rutvica* i u trećem izdanju vjerojatno (lektorskim) propustom ostao zapis *medvjedje*.

Odras jata

U rukopisnim i strojopisnim inačicama glas *jat* najčešće je prikazan oprjekom *ielje*: *biedni, biedu, biela, diete, dvie, liepo, lieva, lieže, nanieli, niemica, obazrieše, odnieti, priekim, sniega, svieta, triem / bjesovi, djeca, svjetiljka, savjetu, sjediti, nevjera*. To je sukladno normi zagrebačke škole koja od 1876., to jest od trećega izdanja Veberove *Slovnice hrvatske za srednja učilišta*, više ne bilježi *jat* kao rogato *č*, nego upravo tom oprjekom (usp. Ham 2006: 70, 94). Takva bilježenja odraza *jata* nema u tiskanim

³ Nakon Brozove smrti taj je pravopis nastavio izdavati Dragutin Boranić, poslije i u samostalno potpisivanim izdanjima, uz neznatne izmjene. Ta su Broz-Boranićeva pravopisna izdanja bila normativna i u vrijeme objelodanjanja *Priča iz davnine*. Kada se u raščlambi bude spominjala Broz-Boranićeva norma, tim se nazivom u ovom radu obuhvaćaju dva Brozova samostalna izdanja 1892. i 1893., potom Boranićeve redakcije Brozovih izdanja 1904., 1906., 1911., 1915. te Boranićeva samostalno potpisivana izdanja 1921., 1923., zaključno s 1926., godinom kada je tiskano treće izdanje *Priča iz davnine*.

⁴ U svojem je *Ogledu* 1878. kao najavi izdavanja Akademijina *Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika* Đuro Daničić umjesto dotadašnjih dvoslova *dj* ili *gj* kojima se bilježio glas /*ǰ*/ uveo slovo *đ*. Usp. npr. Broz 1892/2014: V, VI, 16, 18.

izdanjima *Priča iz davnine*. Pisanje odraza jata oprjekom *ie/je* mijenja se od 1892. kada Brozov pravopis propisuje bilježenje dugoga odraza jata kao *ije*, a kratkoga kao *je* (1892/2014: 2–5). Takvo je bilježenje sukladno vukovskoj normi dosljedno provođeno u trima tiskanim izdanjima *Priča iz davnine*.

Razlikuje se normiranje bilježenja odraza jata za imenicu *svjetlo*. Naime, u Brozovu je pravopisnom rječniku ona zabilježena kratkim odrazom jata – *svjetlo* (1892/2014: 120), ali u Broz-Ivekovićevu rječniku (1901/2009: 509) te u Andrićevu (1911/1997: 40) i Maretićevu (1924: 150) jezičnom savjetniku normativan je dugi odraz jata – *svijetlo*. Ivana Brlić-Mažuranić rukopisno je uvijek bilježila kratki odraz jata *svjetlo*, ali u tiskanim izdanjima to je preinačivano u *svijetlo*.

Slogotvorno /r/

Zanimljivo je spomenuti kako se iz naslovnica engleskih prijevoda *Priča iz davnine*, kako newyorškoga iz 1922.⁵ tako i londonskoga iz 1924.⁶, vidi da je autoričino prezime zapisano u obliku *Berlić*, dakle s popratnim vokalom *e* uz slogotvorno */r/*, kako se u tradiciji zagrebačke jezikoslovne škole bilježilo slogotvorno */r/* do 1876., godine trećega izdanja Veberove *Slovnice hrvatske*.⁷

Pravopis

Morfonološki (morfemski) pravopis

Obilježje je zagrebačke jezikoslovne škole morfonološki (morfemski) pravopis u skladu s krilaticom Vjekoslava Babukića *Govori za uši, piši za oči*, u kojem se obično jednačenja po zvučnosti, po tvorbenome mjestu i gubljenja suglasnika nisu bilježila u pismu. Hrvatski su vukovci pravopisom iz 1892. kodificirali fonološko („fonetsko”) načelo. U rukopisnim i strojopisnim inačicama preteže morfonološko načelo: *iztrgoše, odkuda, odpušta, otca, prišaptnuo, radostna, razčupana, razstavila, razširio, razžarila, sladko, sgrne, srdce, srdčbe, teška, uzplahiren, Vladko*. Svi su takvi zapisi u tiskanim inačicama usklađeni s fonološkim načelom, na kojem je bila zasnovana Broz-Boranićeva pravopisna norma.

Sastavljeno i rastavljeno pisanje

Norma je zagrebačke škole nalagala sastavljeno pisanje niječnice s glagolom. Broz-Boranićeva je pravopisna norma propisivala rastavljeno pisanje niječnica od glagola, uključujući i rastavljeno pisanje zanijekanoga oblika prezenta glagola *htjeti* (1892/2014: 40–41). Niječnice su u rukopisnim i strojopisnim inačicama uz rastavljeno pisanje počesto bilježene sastavljeno s glagolskim oblikom: *nebijaše, nebi, ne bilo, neznalo, neima, neotpušća, nemogao, neznađu, neznalo, ne bilo, nemogla, neostade*,

⁵ Naslovnica je dostupna ovdje: <<http://publicdomainreview.org/collections/croatian-tales-of-long-ago-1922/>>.

⁶ Naslovnica je dostupna ovdje: <<http://www.library.yale.edu/slavic/croatia/literature/literature.html>>.

⁷ Premda je još tijekom Bečkoga književnoga dogovora 1850. dogovoreno da se ispred slogotvornoga */r/* ne piše ni popratno *a* ni *e*, što je Karadžić predlagao još od 1818. kada je izišao njegov *Srpski rječnik*, to je u praksi u Hrvatskoj zaživjelo tek potkraj 19. st. (opširnije Jonke 1964: 179).

nesluššaše; ali u tiskanim su izdanjima svi takvi oblici bilježeni rastavljeno, sukladno Broz-Boranićevoj normi.

Zanimljiv je i slučaj pisanja zanijekanoga oblika prezenta glagola *htjeti*. U bajci *Ribar Palunko i njegova žena* Ivana Brlić-Mažuranić u rukopisu i strojopisu ima sastavljeno *neću*, ali u tiskanom je izdanju *ne ću*, sukladno tadašnjoj Broz-Boranićevoj normi. Međutim, u bajci *Bratac Jaglenac i sestrice Rutvica* u prvim dvama tiskanim izdanjima bilježi se rastavljeno *ne će*, ali u trećem se izdanju uz rastavljeno bilježenje jednom mijenja i u sastavljeno *neće*, što tad još nije bilo propisano pravopisnom normom jer su tek tri Boranićeva takozvana dogovorna izdanja iz 30-ih godina 20. stoljeća, nakon usklađivanja s *Pravopisnim uputstvom*, propisivala sastavljeno pisanje toga oblika.

U strojopisu bajke *Sunce djever i Neva Nevičica sveza Oleh-ban* shvaćena je kao polusloženica i stoga bilježena sa spojnicom, a u trećem izdanju piše se kao dvije samostalne sklonjive imenice bez spojnice.

Broz-Boranićeva je norma propisivala da se složeni prijedlozi, prilozi i veznici pišu sastavljeno (Broz 1892/2014: 45), a u tradiciji zagrebačke škole obično su se takvi složeni prilozi, prijedlozi i veznici pisali rastavljeno. U prvotisku se *Priča iz davnine* priložne sveze bilježe rastavljeno, a u drugom izdanju sastavljeno (Brešić 2011: 244). U trećem je izdanju zamijećeno glavninom rastavljeno pisanje, primjerice u *Lutonjici Toporku* nalazi se nekoliko puta *iz vana, nego li, potom do sad, u okrug, iz daleka, u ludo, s lijeva, s desna, o podne* itd. Razvidno je iz toga kolebanja da se i nakladnička praksa još nije bila sasvim navikla na novu normu niti ju je strogo poštovala.

Fonologija

Odras jata – ikavizmi

U rukopisnim je i strojopisnim inačicama te kojiput i u prvotisku u glagolskim pridjevima radnim, u aoristima te u infinitivima odraz jata bio ikavski: *dogrdilo, dozlogrdilo, mililo, zanijemili, onijemiše, zavrtiše, poletiti, nenaviditi, pohitiše, protiču, razumila, oniemila, svidilo, ohladilo, poletiti, viditi, poželila, doletiše, odoliti, zavoliše, prebolila, problijedila*. Takva je ikavska jezična praksa bila uobičajena među pripadnicima zagrebačke škole. „Norma o tome izričito ništa ne govori, ali se i u tekstovima slovničara može naći ikavski refleks gdje bismo očekivali jekavski.” (Mamić 1980: 17, usp. Veber 1873: 13). U trećem su se izdanju takvi ikavizmi dosljedno ispravljali u ijekavski odraz jata, premda je i ondje kojiput zaostao ikavski odraz: *uskipilo*.

Uočen je i primjer hiperijekavizma, u strojopisnim inačicama bajke *Sunce djever i Neva Nevičica* tekst glasi *carevni uz koljeno sjediti*, a u trećem je izdanju to preinačeno u *sjedjeti*.

Vokalizacija

Vokalizacija dočetnoga *l* obično nije provođena, u rukopisnim se inačicama glas */l/* čuva i na kraju riječi i na kraju sloga: *pol, polnoć, pepel*. Veber navodi da se *//* na

kraju riječi mora, a na kraju sloga može vokalizirati (1873: 16; Babukić 1836: 7). U trećem su izdanju svi takvi primjeri vokalizirani, sukladno Maretićevoj normi (1899: 82–83, 136).

Jednačenja suglasnika

U rukopisnim inačicama često je bilježeno jednačenje suglasnika po zvučnosti na granici riječi: *š njom*, *š njome*, *š njima*. Takvo jednačenje između riječi Babukić normira u svojoj gramatici (1836: 10), ali ostali slovničari to pravilo nemaju. U jeziku hrvatskih pisaca 19. stoljeća takvo je jednačenje na granici riječi bilo često sve do 90-ih godina 19. stoljeća (Vulić i Laco 2015: 197). Svi su takvi primjeri u trećem izdanju *Priča iz davnine* usklađeni s Maretićevom normom.

Jekavski je lik prisutan u oblicima zamjenice *nješto*, priloga *donjekle*, čestice *godj*, glagola *gledji*, *gledjite*. Takvi su zamjenički i priložni oblici bili sukladni zagrebačkoj školi (Mažuranić 1866: 68, 135; Veber 1873: 155), a jekavski je lik bio čest u organskim štokavskim govorima. U trećem izdanju svi su ti primjeri usklađeni s vukovskom normom: *nešto*, *donekle*, *god*, *gledi*, *gledite*.

Epenteza nije bila provedena u rukopisu i strojopisu u oblicima *najživjega*, *kopja*, što je u skladu s obilježjima zagrebačke škole.

U strojopisu se zatječe oblik *gospoje*, tipičan za čakavske govore, ali u trećem je izdanju jotirani oblik *gospođe* (usp. Maretić 1899: 69, s drugačijim tumačenjem nastanka oblika *gospoja*).

U suglasničkoj skupini *stj* na granici osnove i sufiksa Ivana Brlić-Mažuranić nedosljedno provodi jednačenja suglasnika tako da u rukopisu i strojopisu uz štakavski ima i čakavski odraz: *spušća*, *puščam*, *ispušća*, *neotpušća*. Prema Babukićevoj normi pravilno je *pustiti* i *puštjati* (1836: 9), A. Mažuranić nema čakavizama (1866: 70). Svi su takvi primjeri sa čakavskim odrazom u trećem izdanju usklađeni s vukovskom normom: *spusti*, *puštam*, *ispusti*, *ne otpušta*.

Sibilarizacija nije dosljedno provedena u rukopisu i strojopisu. U dativu jednine imenica ženskoga roda e-vrste i u nominativu množine imenica muškoga roda a-vrste kojiput se zatječu nesibilarizirane imenice: *snahi*, *kožuhi*, *njihaljki*, što je bilo u skladu s normom zagrebačke škole (Mažuranić 1866: 45; Veber 1873: 36). Svi su takvi oblici dosljedno sibilarizirani u trećem izdanju, sukladno Maretićevoj normi (1899: 162).

Glas /h/

U odnosu na srpsku normu, među hrvatske se fonološke osebnosti u 20. stoljeću često ubrajalo protetsko /h/,⁸ čija pravilna uporaba nije bila toliko proširena u istočnim krajevima kao u zapadnima pa je i to dijelom bio razlog zašto su takvi oblici, koji su imali potvrda u jeziku hrvatske književnosti, a mnogi su bili kajkavizmi, u skladu sa strogim vukovskim štokavskim purizmom označivani kao pogrješni. Tako i Broz-Boranićeva norma propisuje da je pogrješno pisati /h/ na početku stranih, ponajviše turskih, riječi koje počinju samoglasnikom ili onih riječi koje počinju slogotvornim /t/,

⁸ V. npr. Guberina i Krstić 1940/1997: 26–27.

također je pogrešno u sredini nekih riječi pisati *lahko*, *mehko* i sl. (Broz 1892/2014: 18–19, Maretić 1899: 74). Međutim, u rukopisnim tekstovima Ivane Brlić-Mažuranić zatječe se takvih tada nestandardnih oblika s glasom /h/. Pojedini su oblici iz rukopisnih inačica poput *nahudila*, *obhrvala*, *obhrva*, *lahkonogo*, *lahko*, *lahke* u trećem izdanju mijenjani u oblike bez glasa /h/: *naudila*, *obrvala*, *obrva*, *lakonogo*, *lako*, *lake*. Međutim, u tiskanim je izdanjima također ostalo takvih oblika usuprot normi: *hora*, *hasna*, *hajde*, *hrvaše*, *lahko*, *nahudila* itd. Osim toga, u bajkama se zatječu i oblici *zardala*, *zardati*. Iz toga se može zaključiti da takva usklađivanja s vukovskom normom nisu sustavno provedena.

Autorica u rukopisu i strojopisu uglavnom dosljedno bilježi prilog *odma* bez dočetnoga /h/, tako i oblik pomoćnoga glagola *biti* u prvoj osobi jednine *bi*, što nije u skladu ni s vukovskom ni s normom zagrebačke škole. Gubljenje glasa /h/ novoštokavsko je obilježje, a ti su zapisi u trećem izdanju preinačeni u oblike s dočetnim /h/, sukladno tadanjoj normi: *odmah*, *bih*.

Morfonologija

Takozvano pokriveno /r/

Od morfonoloških je osobitosti zamijećeno djelomično uklanjanje oblika s takozvanim pokrivenim /r/⁹ u tiskanim izdanjima, što je u skladu s onodobnom vukovskom normom. Premda su takvi oblici bili dijelom jezika dotadašnje hrvatske književnosti, čak su ih i neki vukovski gramatičari, primjerice Maretić (1899: 104–105) i Florschütz (1916/2002: XXXII, 8), isticali kao hrvatsku morfonološku osebujnost, u praksi su takvi oblici počesto mijenjani onima isključivo bez /j/. Broz je u svojem pravopisnom rječniku bio izdvojio neka tvorbena gnijezda u kojima je ostavio /j/ u tim položajima, što Boranić ponavlja u svojim redakcijama toga pravopisa, ali u Boranićevim samostalno potpisivanim pravopisima od 1921. dosljedno se provodi gubljenje /j/ iza takozvanoga pokrivenoga /r/.¹⁰

U rukopisnim i strojopisnim izdanjima *Priča iz davnine* zatječu se ovi oblici: *strjelohitno*, *strjelovito*, *strjelicama*, *strjelice*, ali u trećem su izdanju ti oblici promijenjeni u *strelohitno*, *strelovito*, *strelicama*, *strelice*. U trećem se izdanju zatječu i ovi oblici: *strjelica*, *grješan*, *grješna*, *grjehotu*. Može ih se protumačiti kao propust ili nesustavnost u preinačivanju pokrivenoga /r/. Dogodilo se i obrnuto: u strojopisu je *dremnula*, a u trećem izdanju *drjemnula*. U rukopisu se i strojopisu nalazi *griješan*, a u trećem izdanju *grješan*. Dakle, uglavnom su primjeri s pokrivenim /r/ uklanjani, ali to nije učinjeno dosljedno pa su u tekstovima ostali pojedini leksemi s pokrivenim /r/.

⁹ Valja podsjetiti da je riječ o skupini „suglasnik + r + je”, koja pripada istomu morfemu, a „je” je pokraćeni jat.

¹⁰ Stjepan je Babić kao možebitni motiv za Boranićevo uklanjanje svih tvorbenih gnijezda s pokrivenim /r/ iz pravopisa naveo i val *mladoekavaca* u Hrvatskoj koji je tad bio u zamahu. Babić ističe da u jezičnoj praksi to nikada nije potpuno zaživjelo pa među ostalim navodi i ove primjere iz djela Ivane Brlić-Mažuranić 1926.: *drjemnuti*, *grješan*, *grjehota*, *strjelica*. Babić ne navodi naslov djela, ali prema godini može se pretpostaviti da je riječ o *Pričama iz davnine*. U kasnijem članku naznačuje da je riječ o bajci „Kako je Potjeh tražio istinu“ (v. Babić 2005: 8–16, 17–26, 37–38).

Morfologija i rječotvorje

Imenice

Kategorija padeža

Izlaskom Maretićeve *Gramatike* 1899., koja se potpuno temeljila na jeziku narodne književnosti te Karadžić-Daničićevoj jezičnoj koncepciji, iz norme su nestali stariji množinski oblici iz jezika hrvatske književnosti. Uz češće novije, stariji su padežni oblici rubno bilježeni u rukopisu i strojopisu *Priča iz davnine*. U genitivu množine potvrđen je primjer oblika s dočetnim -h: *preko plećih*; a lokativ i instrumental množine imaju nesinkretizirane morfeme: *na svilenih konopcih*; *na zlatnih pladnjih*; *sa talambasi*, *sa bubnjevi i sviralami*; *sa dvorovi*; *sa oči*; *pod šljemovi*; *međ onolikimi bani i župani*; *pred bani i župani*. Dativni oblici nisu pronađeni. U dijelu ulomka rukopisa i strojopisa koji je u trećem izdanju izostavljen također je stariji instrumentalni oblik *sa čobani*. U tiskanom su izdanju 1926. svi stariji padežni oblici zamijenjeni novijima: *preko pleći*; *na svilenim konopcima*; *na zlatnim pladnjima*; *sa talambasima*, *sa bubnjevima i sviralama*; *pod šljemovima* itd.

Uočen je i nastavak *-ju* u instrumentalu jednine kod imenica i-sklonidbe u obliku *noćju*, što je u skladu s tradicijom zagrebačke škole, kojemu je ona davala prednost uz nastavak *-u*. Ako imenice i-sklonidbe završavaju na nepčanic, moguća su bila oba nastavka, „ali je mnogo razumivije, da se -j u ovakvih slučajih neizpušta, nego da se piše: žućjū, noćju¹¹ itd.” (Mažuranić 1866: 47–48; usp. i Veber 1873: 13). Maretić je propisao samo oblike *noću* i *noći* (1899: 170). Tako je u trećem izdanju taj oblik promijenjen u *noću*.

U rukopisu i strojopisu zamijećeni su i ovi množinski oblici: *zvonovi*, *dvorovima*, a takvi su oblici u trećem izdanju mijenjani u *zvona* i *dvorima*. Veber ističe da „se može samo iz običaja naučiti” koje imenice muškoga roda mogu imati produženi oblik množine umetanjem *-ov* ili *-ev* između osnove i nastavka (1873: 32).

Kategorija roda

U strojopisu bajke *Lutonjica Toporko* imenica *djeda* dosljedno je bilježena u takvu obliku, kao odmilica ženskoga roda e-sklonidbe. Taj je oblik potvrđen u Akademijinu *Rječniku* (Daničić 1884–1886: 437), kako se ondje navodi, od 18. stoljeća. U trećem je izdanju svugdje preinačena u imenicu muškoga roda a-sklonidbene vrste *djed*. U *Potjehu* se također često rabi imenica *djed*, ali i odmilica *djeda*, međutim u toj bajci nije mijenjana u trećem izdanju. Maretić napominje da neke imenice muškoga roda kao odmilice mogu postati ženskoga roda (1899: 361–362).

Rukopisni i strojopisni oblik imenice ženskoga roda *večer* mijenjan je u oblik srednjega roda, bez dočetnoga /r/: *veče*, tipičniji za srpski jezik. Autorica ima i oblik

¹¹ Zapis *noćju* u Mažuranićevoj slovnici (1866: 48) najvjerojatnije je tiskarski propust jer se očekuje *noćjū* (usp. 1866: 47).

večer kao imenicu muškoga roda a-sklonidbe: *istoga večera*.¹² Prema Maretiću ta imenica može biti svih triju rodova (1899: 90, 142), a navodi da je oblik *veče* nastao u narodu uglédanjem na primjere u kojima prilozi imaju završno /r/ i oblik u kojem je ono otpalo: *jošter - jošte, tadar - tada* itd. Maretić objašnjava kako je narod pogrešno protumačio da su oblici s /r/ stariji, a okrnjeni mlađi i po tom uzorku od imenice *večer* tvoreno je *veče*, a od priloga *jučer* oblik *juče*.

Zamjenice

Zanaglasni je oblik akuzativa osobne zamjenice *ona* najčešće u rukopisnim inačicama bilježen u obliku *ju*, u skladu sa starijim načelom zagrebačke slovničarske škole: *metnu ju, nego li ju, zemlja će ju, povedoše ju, da ju potjeraju, vodi ju, hoće da ju* itd. U tiskanim je inačicama to mijenjano u skladu s vukovskim propisima u oblik *je*. Prema vukovskoj je normi oblik *ju* smatran dijalektnim i time neprihvatljivim, tek je bio položajno uvjetovan, to jest dopušten jedino ispred glagolske zanaglasnice *je* da se izbjegne dvoznačnost (usp. Maretić 1899: 185–186). Neki su tadašnji gramatičari, poput Josipa Florschütza, razgraničavali hrvatski od srpskoga upozoravanjem na određene hrvatske gramatičke posebnosti i upravo naglašavajući taj oblik *ju* kao hrvatsku morfološku posebnost (1916/2002: 175).

Genitivni i akuzativni oblik *njeg*, obično s prijedlogom, zamijećen je u rukopisnim izdanjima: *oko njeg, na njeg*, ali u tiskanim je izdanjima uvijek preinačivan u oblik *njega*, kako je propisivala vukovska norma. Maretić je držao da je oblik *njeg* stilski obilježen i čest u narodnim pjesmama zbog stiha, gdje je vrlo rijetko bez prijedloga, ali „u običnom je govoru posve neobično *njeg*” (1899: 185). Tako se dokida i stilska vrijednost autoričinih izbora.

Pridjevi

U stupnjevanju pridjeva u rukopisu i strojopisu česti su stariji oblici iz tradicije zagrebačke škole, bliži čakavskoj i kajkavskoj književnojezičnoj tradiciji: *bržji, višje, težje, gorji, najgorje, najtišje* (Babukić 1836: 33–34; Mažuranić 1866: 53). U trećem su izdanju svi oni preinačeni sukladno vukovskoj normi: *brži, više, teže* itd. (Maretić 1899: 77, 213–216).

Oblik pridjeva *srebren* i sve njegove izvedenice bilježeni su tako u rukopisu i strojopisu, ali u tiskanim izdanjima svi su ti oblici mijenjani u *srebrn*, čime je dokinuta i njegova stilaska vrijednost. Babić smatra da je oblik *srebrn* (1991: 435):

[...] izvan sustavne tvorbe jer cijela tvorba pokazuje da suglasničko *r* u tvorbi kao ni u morfologiji u današnje doba ne prelazi u samoglasničko *r*. [...] Sustavna je tvorba *srebren*. Kako je puristička i normativna literatura bez opravdanih razloga progonila *srebren*, to je stvoreno takvo stanje da je *srebren* stilski neutralan, a *srebrn* stilski obilježen kao pjesnički ili posebno birani lik. (Slično vrijedi i za izvedenice od *srebrn* i *srebren*.)

¹² U takvu su *ju* obliku rabili brojni hrvatski pisci 19. i prve polovice 20. stoljeća (v. Vulić 2018: 140–141).

Pridjevni oblik *plašiv* potvrđen u rukopisu sukladan je tvorbi pridjeva prema zagrebačkoj školi (Mažuranić 1866: 123, Veber 1873: 87), ali takav je oblik zabilježio i Maretić u svojoj gramatici (1899: 354). U tiskanom je izdanju promijenjen u oblik tvoren nastavkom -ljiv: *plašljiv*.

U rukopisu i strojopisu *Šume Striborove* zapisan je pridjev *zimske*, a u trećem je izdanju promijenjen u *zimnje večeri*. Maretić nastavak -nji veže s osnovama imenica i s prilozima, a tako nastali pridjevi znače kakvo vrijeme ili mjesto (1899: 356).

Glagoli

Niječni je prezent glagola *imati* u Ivaninim rukopisima glavninom bilježen u izvedenicama oblika *neimati: neima* itd., što je bilo u tradiciji zagrebačke škole i često u 19. stoljeću. Svi su takvi nestegnuti oblici u trećem izdanju mijenjani u *nemati*.

U rukopisnim i strojopisnim inačicama *Priča iz davnine* oblici futura prvoga u pravilu ne ispuštaju završno -i kada infinitiv na -ti dolazi prije pomoćnoga glagola: *odvesti ću, donieti ću, potopiti će se, izravniti će, biti će, čuvati ću, držati ću, provaliti će, radovati će se* itd. Antun Mažuranić u svojoj *Slovnici Hèrvatskoj* u paradigmi za futur prvi nema završno -i, ali u bilješci navodi „Na mjesto kupovat-ću veli-se i kupovati-ću.” (1866: 91). U tiskanim izdanjima takvo se završno -i odbacivalo, sukladno Maretićevoj normi (1899: 287).

Prijedlozi

Iz učinjenih preinaka razvidno je da su prijedlozi *rad, proti, pram* i *medj* u 19. stoljeću bili uobičajeni, ali početkom 20. stoljeća prema maretićevoj su normi smatrani obilježanima, arhaičnima, stoga je prema tomu tekst *Priča iz davnine* najvjerojatnije „osuvremenjen”.

Autorica se služi prijedlozima *rad* i *radi*. Međutim, prijedlog *rad* iz strojopisa i rukopisa u trećem je izdanju preinačivan u oblik *radi*. Slovnichari zagrebačke škole imaju oba oblika (Babukić 1836: 55; Mažuranić 1866: 136), a tako i Maretić (1899: 542), pri čem objašnjava da je postanje prijedloga *radi* najvjerojatnije od lokativa jednine „negdašnje imenice *rad* koja se izgubila, a sklanjala se kao *kost*” (486). Iz toga proizlazi da se inačica *rad* ipak smatrala zastarjelicom pa ju se uklanjalo.

Prijedlog *proti* zabilježen je u rukopisu, ali u trećem je izdanju promijenjen u *protiv*. Slovnichari imaju *proti* i *protiv* (npr. Babukić 1836: 55, u bilješci dodaje da se u ruskom i srpskom slaže s genitivom, a u svim ostalim slavenskim jezicima s dativom). Maretić ima samo *protiv*, i to s genitivom (1899: 530, 542).

Prijedlog *pram* upotrijebljen je u rukopisu, ali u trećem je izdanju promijenjen u *prema*. Babukić u svojoj *Ilirskoj slovnici* ima oblike *pram=prem, prama, prema, napram, naprama* (1854: 331, 334), a Maretić ima *prema, prama* (1899: 542), ali nema prijedlog *pram*.

Arhaičnija inačica prijedloga *medj* prisutna je u strojopisu i rukopisu, ali u trećem je izdanju pretvarana u oblik *među*. Babukić popisuje prijedloge *med, medj* i *medju* (1836: 56), A. Mažuranić ističe da je *među* nastalo od akuzativa imenice *međa*, a ima još i oblik *med(a)* (1866: 137). Maretić popisuje samo prijedlog *među* (1899: 488).

Veznici

Mnogi su veznici u jezičnoj normi od slovničara do Maretića postali arhaičnima pa su se takve inačice, potvrđene u rukopisu i strojopisu, uklanjale i/ili preinačivale u tiskanim izdanjima *Priča iz davnine*.

U strojopisu i rukopisu *Priča iz davnine* Ivana se Brlić-Mažuranić služila veznicima *pako*, *pak* i *pa*. U trećem su izdanju ti veznici mijenjani tako da je *pako* prilično dosljedno pretvaran u *pak*, a *pak* često u *pa*, gdje gdje i *pa* u *pak*. Evo nekoliko primjera: *Regoč pako ne bijaše još nikada ni s kime razgovarao... -> Regoč pak ne bijaše još nikada ni s kime razgovarao; Kosjenka pako skoči na nožice...-> Kosjenka pak skoči na nožice...; A sin i snaha došuljali se do duba, pak kroz crvotoč gledaju...-> A sin i snaha došuljali se do duba, pa kroz crvotoč gledaju... Tako je u konačnom tekstu nestalo mnogih pojava veznika *pako*. Slovnice zagrebačke škole bilježe i sastavni veznik *pak* (*pa*), ali i suprotni veznik *pako* (*paka*) (Mažuranić 1866: 138; Babukić ima samo *pak* i *pako* 1836: 59; Veber 1873: 80). Pritom je veznik *pako* mnogo češći i u tekstovima tih dviju slovnica, a *pa* je najrjeđi.¹³ Maretićeva Gramatika ne sadrži veznik *pako*, ali ima sastavni veznik *pa* ili *pak* (1899: 491). Dakle, preinačivanjem veznika u trećem izdanju zatirao se veznik *pako*, koji je u slovnica zagrebačke škole bio najčešći među trima inačicama, što je u skladu s vukovskom normom koja je taj veznik smatrala nepotrebnim arhaizmom (Maretić 1899: 692). Time se dokinula i određena stilska nijansa te izgubio najarhaičniji sloj. Zanimljiva je u tom kontekstu činjenica da u kronološki posljednjim dvjema bajkama, *Jagoru* i *Lutonjici Toporku*, ima znatno više pojava upravo oblika *pako* koji nije preinačivan. Ne možemo znati je li riječ o propustu nakladnika/lektora jer je jezik tih bajki bio usklađeniji sa suvremenom normom, primjerice u smislu pravopisnoga načela, izostajanja starijih padežnih oblika i sl., pa je možda propušteno pomnije uklanjati *pako* ili je možda uzrok češćim pojavama autoričino protivljenje njegovu uklanjanju.*

Arhaičniji veznik *kano*, uz *kao*, prisutan je u slovopisu i rukopisu *Priča iz davnine*, ali u trećem je izdanju *kano* često mijenjan u *kao*, sukladno Maretićevoj normi. Veznik *kano* bio je potvrđen u starijoj hrvatskoj književnojezičnoj tradiciji. Babukić ga u svojoj slovnici rabi mnogo češće negoli oblik *kao*, a u popisu veznika navodi ga i A. Mažuranić (1866: 139), premda ga drugdje u tekstu slovnice ne bilježi, nego se služi oblikom *kao*. Veber ga također popisuje među veznicima (1873: 81). Maretić ima samo oblik *kao* (1899: 502). Čestota je veznika *kano* nakon učinjenih preinaka znatno smanjena u trećem izdanju. Ovdje također valja upozoriti na činjenicu da je u kronološki najmlađim bajkama, *Jagoru* i *Lutonjici Toporku*, zabilježeno češće pojavljivanje inačice *kano*.

Veznik *al* (bez izostavnika) čest je u rukopisu i strojopisu uz veznik *ali*. U tiskanim je inačicama *al* zamjenjivan veznikom *ali* ili mu je dodavan izostavnik. Babukić u svojoj slovnici popisuje i veznik *al* i veznik *ali* (1836: 59), no ostali slovničari nemaju

¹³ Čestota pojavljivanja tih vezničkih oblika u slovnica provjerena je pomoću tražilice na internetskim stranicama na kojima su Babukićeva i Mažuranićeva slovnica dostupne u skeniranom obliku (navedene su u literaturi) pri čem su dobiveni zanimljivi podatci: u tekstu Babukićeve *Osnove slovnice* veznik *pako* upotrijebljen je 17 puta, *pak* 8 puta, a uopće nema veznika *pa*. A. Mažuranić u tekstu svoje slovnice oblik *pak* upotrijebio je 61 put, *pako* ima 27, a *pa* 19 pojava.

veznik *al*. Nema ga ni Maretić u svojoj normi. Prema tomu, taj se veznik najvjerojatnije osjećao kao zastarjelica, zato je mijenjan u *ali* u skladu s maretićevskom normom ili mu je dodavan izostavnik da se ukaže na ispuštanje glasa /i/.

Danas arhaičan veznik *bo* sukladan je bio normi zagrebačke škole i popisivan u slovnica (Babukić 1836: 59, Mažuranić 1866: 138). Premda Maretić također navodi *bo* među uzročnim veznicima, napominje da ga nema ni u Vukovim ni u Daničićevim djelima, „ali se gdješto u narodu govori; ima je [riječcu *bo* - nap. a.] Vuk u rječn. (1852) veleći, da se govori u Dubrovniku” (1899: 507). Veznik *bo* iz strojopisa i rukopisa mijenjan je ili jednostavno izostavljan u trećem izdanju: *Nije bo znao dvorski... -> Nije znao dvorski...; Glava bo... -> Jer glava...* Vukovskoj normi očito nije bilo dovoljno „potvrda u narodu” pa je uklonjen iz trećega izdanja. Ipak, ostao je nepromijenjen u inačici *jerbo* koja se jedanput pojavljuje u *Lutonjici Toporku*.

Složene su rečenice u *Pričama iz davnine* često započinjane veznikom *nu*, uvriježenim u starijoj hrvatskoj književnoj tradiciji. Evo nekoliko primjera: *Nu Kosjenka željaše da upozna sav stvor božji – i tako se oni dogovoriše...; Nu najviše od svega volila je ona čuda i čudesa.. Nu sada je trebalo stvoriti zgodu, kako će Regoč Kosjenku nositi, jer u Regoča ničega ne bijaše*. Kao suprotni veznik popisuju ga i A. Mažuranić (1866: 138) i Veber (1873: 80). Sve su takve pojavnice u trećem izdanju sustavno mijenjane u oblik *no*, samo je u *Lutonjici Toporku* zaostalo pet pojava veznika *nu*. To je bilo sukladno Maretićevoj normi, u svojoj gramatici on ima *nu* i *no*, ali pritom *nu* kategorizira kao uzvični (eksklamativni), a *no* kao suprotni veznik. Potom u *Antibarbarusu* napominje da je umjesto suprotnoga *no* pogrešno uzimati *nu* (1899: 493, 498–499, 691). U skladu s time intervenirano je i u bajkama.

Sintaksa

Posvojni genitiv i posvojni pridjev

Veberova norma ističe da u pojedinim slučajevima posvojni genitiv ne treba mijenjati posvojnim pridjevom, takav je i slučaj „kada je posjedovnikom pojedina, osobitom silom specializirana osoba ili stvar” (1873: 111). Na primjere se posvojnoga genitiva osvrnuo i Maretić napominjući da se često mogu ili upravo moraju zamijeniti posvojnim pridjevom (1899: 522).¹⁴

Uočeno je nekoliko zamjena posvojnoga genitiva posvojnim pridjevom. U rukopisu, strojopisu i prvotisku bilježi se *grob matere, grobom matere*, ali u trećem je izdanju *grob materin, grobom materinim*; u strojopisu primjer glasi *iza stolice župana*, a u trećem izdanju *iza stolice županove*; u prvotisku *zlatnim pojasom kneginje, skuta kneginje*, a u trećem je izdanju *zlatnim pojasom kneginjinim, skuta kneginjina*. Međutim, u trećem je izdanju načinjeno i suprotno – strojopisno *kolibe drvodjeline* pretvoreno je u posvojni genitiv *kolibe drvodjele*, a nepromijenjenim je također ostao primjer *vrta kraljevne*.

¹⁴ To odudara od stanja u suvremenom hrvatskom jeziku jer se takve sveze uvijek zamjenjuju posvojnim genitivom. Opravdanost takva normativnoga postupanja u suvremenom jeziku u određenim kategorijama propituje Kuna (1999).

Glagolski prilog sadašnji

U Veberovoj se slovnici napominje da glagolski prilozima sadašnji i prošli (prema njegovu nazivlju to su *prislovi*) imaju krnji (npr. *sjedeć, došav*) i potpuni lik (npr. *sjedeći, došavši*). Veber preporuča, ali ne propisuje kao pravilo, da se okrnjeni oblik stavlja uz subjekt u jednini, a potpuni uz subjekt u množini (1873: 190). Maretić ističe da Vuk i Daničić nikad ne upotrebljavaju glagolski prilog sadašnji bez dočetnoga -i, a u narodu je takav okrnjeni lik zabilježen samo jednom; također neokrnjeni glagolski prilog prošli drži običnijim (1899: 640).

U strojopisu i rukopisu Ivana Brlić-Mažuranić služila se obama oblicima glagolskih priloga sadašnjih, ali ne razlikujući ih prema tomu jesu li uz subjekt u jednini ili množini: *iduć, noseć, gledajuć, stojeć, blejeć, misleć, plaćuć, ležeć, misleći, plaćući, ležeći, bježeći, dohvatajući* itd. Oblici glagolskoga priloga sadašnjega bez dočetnoga -i mijenjani su u trećem izdanju u oblike na -i, u skladu s maretićevskom normom.

U *Pričama iz davnine* usporedo se pronalaze obje inačice glagolskih priloga prošlih, znatno češće potpuna: *opazivši, rekavši, promislivši*; te jedna pojavnica „krnjega” glagolskoga priloga prošloga *izašav* koja nije mijenjana.

Glagolska rekcija

Glagol *mrziti* javlja se u *Pričama iz davnine* najčešće kao prijelazan s izravnim objektom u akuzativu, ali dvaput također kao prijelazan s prijedlogom *na* i s akuzativom, kako je bilo uobičajeno u književnojezičnoj tradiciji u 19. stoljeću (usp. Vulić i Laco 2015: 215). Takvu rekciju u normi ima i Maretić (1899: 553). Evo potvrda iz *Priča iz davnine*: *zamrzi na majku, stali nenavidjeti kćerku i mrziti na nju*.

Leksik i stil

Vukovska normativistika opredijelila se za Karadžićev tip jezika temeljen na novoštokavskim ijekavskim govorima, zanemarujući pritom glavninu novije hrvatske književnosti te hrvatsku čakavsku i kajkavsku književnojezičnu tradiciju. Tako se pri izmjenama na leksičkoj razini primjećuje da se iz autoričina izričaja strogim štokavskim purističkim nastojanjima uklanjaju dijalektni, arhaični, regionalni slojevi. Tako su obično u rukopisnim i strojopisnim inačicama bilježeni dijalektni, arhaični i regionalni oblici, a u trećem su izdanju preinačeni u skladu s normom hrvatskih vukovaca: regionalizam turskoga podrijetla *barjaci*->*zastave*; talijanizam *timun*->*kormilo*; talijanizam *bura*->*vihor*; kajkavizam *silan*->*golem* (usp. Maretić 1899: 684); kajkavizam *bokci*->*jadnici*; arhaizam *dubrava*->*šuma*. Zanimljivo je pritom što je autorica katkad usporedo rabila oba lika, i *dubravu* i *šumu*, i *buru* i *vihor*, tako je izmjenama dokinuta i stilska raslojenost njezina izričaja.

Imenica *bólja* zapisana je u rukopisu, bilježi se i u Akademijinu *Rječniku* (Daničić 1880–1882: 533) kao umanjena od *bolest* i *bol*, a potvrde su joj u narodnom govoru i u Vukovu *Rječniku*, no u trećem je izdanju promijenjena u *pečal*.¹⁵ Taj je leksem također

¹⁵ Zanimljivo je u tom kontekstu ovdje napomenuti da je imenica *pečal* u posmrtnim izdanjima *Priča iz davnine* propustom mijenjana u *pčela* [sic!] (v. Zalar 2004: 8).

potvrđen u Akademijinu *Rječniku* (Maretić 1924–1927: 734), uz napomenu da je bio običan do kraja 18. stoljeća, ali da ga nema ni u bosanskih ni u slavonskih pisaca te da je već tad arhaizam. Donose se primjeri iz Gundulića u Della Bellinu rječniku, što je preneseno i u Stullijevu te u još trima rječnicima: Šulekovu, Daničićevu i Popovićevu.

Leksem *kvas* u trećem je izdanju promijenjen u *kvasac*. Oba su potvrđena u Akademijinu *Rječniku* s gotovo istim značenjem (Budmani 1898–1903: 851–852), uz napomenu da je *kvas* praslavenska riječ, zabilježena još u Vrančićevu, Mikaljinu, Della Bellinu, Belostenčevu, Jambrešićevu, Stullijevu, Voltiggijevu i Vukovu rječniku. *Kvasac* je zabilježen samo u Vukovu rječniku.

Prilog *najednoč*, čest u kajkavskom, mijenjan je u *najednom*, ali u *Lutonjici Toporku* ostao je prilog *jednoč*. Veber napominje da se mjesto *jedanput* kaže *jednoč*, *jednom* (1873: 55), a inačice *jednoč* i *najednoč* sadrži Akademijin *Rječnik* (1892–1897: 544, 1911: 368) te Maretićeva *Gramatika* (1899: 485).

Izmjenama su neki hrvatski leksemi preinačeni u srpske. Tako u prvotisku autorica ima oblike *puhne*, *zupuha*, a u trećem su izdanju pretvoreni u *duhne*, *zaduha*. Glagol *odluči se* iz rukopisa i strojopisa pretvoren je u trećem izdanju u *riješi se*. U rukopisu je bilježen infinitiv *spasiti se*, a u trećem izdanju *spasti se*. S druge strane, zamijećeno je i da se srbizmi u tumaču imena iz prvotiska i drugotiska u trećemu izdanju mijenjaju hrvatskim inačicama: *talase*->*valove*, *ostrvo*->*otok*, *pominje*->*spominje*. Nesumnjivo je Ivana Brlić-Mažuranić i sama posezala za njima.

Autorica je u rukopisu i strojopisu *Ribara Palunka* nekoliko puta upotrijebila leksem *ostrov*, koji je zabilježen u uporabi i u Vebera (1873: 15), ali u prvotisku taj je leksem preinačen u *ostrvo*.

Leksem *buka*, zabilježen u rukopisu, zamijenjen je u trećem izdanju turcizmom *halabuka*, usuprot Maretićevu savjetu prema kojem je *halabuka* kajkavizam koji treba zamijeniti štokavskim leksemom *buka* (1899: 44).

Zaključak

Raspolućenost jezične prakse na početku 20. stoljeća potvrđuju i jezične značajke bājka Ivane Brlić-Mažuranić. Jezik i pravopis u *Pričama iz davnine* mijenjao se od rukopisnih preko strojopisnih do tiskanih inačica u smjeru od obilježja zagrebačke slovničarske tradicije do prilagodbe novoj, vukovskoj normi. Svakim se novim izdanjem sve dosljednije uklanjalo obilježja jezika zagrebačke škole i starije hrvatske književnojezične tradicije koja su se u njem mogla zamijetiti. Rukopis je *Priča iz davnine* bliži jeziku hrvatskih pisaca iz 19. stoljeća, ali ne može se zanemariti ni činjenica da u nj autorica unosi vukovske značajke. Jasno je također da je u tiskanim inačicama na svim jezičnim razinama, a ne samo na pravopisnoj kao najuočljivijoj, učinjen svjestan napor da se tekst uskladi s vukovskim sustavom. Opet, pokazano je da je autorica i u dvjema kronološki posljednjim nastalim bajkama, osobito izraženo u *Lutonjici Toporku*, unatoč već dvama tiskanim izdanjima, zadržala svoje starije jezičnostilske značajke.

Razvidno je da se nestajanje pojedinih oblika može pripisati utjecaju vukovske norme, tako se iz upotrebe potiskuju obilježja jezika zagrebačke škole poput zanaglasnoga *ju*, pridjeva *srebren*, dokidaju se arhaični oblici prijedlōgā *rad*, *proti*, *pram* i *medj*, vĕznikā *kano*, *pako*, *al*, *bo*, *nu*, potire se krnji oblik glagolskoga priloga sadašnjega.

Sustavnosti i dosljednosti katkad izostaje i u rukopisu i u strojopisu i u tiskanim inačicama na svim jezičnim razinama. Tako ni autorica nije uvijek sustavna u svojim izborima, čime pokazuje i svojevrsno nesnalaženje u novim jezičnim prilikama. U rukopisu se koleba između slovopisnoga rješenja za glas /*ž*/, odraza jata, zadržava glavnom morfemski pravopis, ali novije bajke piše fonološkim načelom, ponekad među nove umeće i starije padežne oblike, istodobno se služi arhaičnijim i neobilježenim oblicima prijedloga i veznika.

S druge strane, intervencije u njezinim bajkama također nisu uvijek dosljedne pa se primjeri s pokrivenim /*r*/ dijelom uklanjaju, a dijelom zadržavaju, nedosljedno se rješava sastavljeno i rastavljeno pisanje složenih prijedloga, priloga i veznika. Leksičke su izmjene također nedosljedne. Uklanjanje dijalektnih, regionalnih i arhaičnih leksema često je na štetu stilskoga nijansiranja u njezinu izričaju.

Iz svega proizlazi da vukovska norma u prvim desetljećima 20. stoljeća još nije bila dovoljno učvršćena u jezičnoj praksi, otud vjerojatno i mnoge nedosljednosti, kolebljivosti u jezičnim mijenama. To je u skladu s onodobnim jezičnim tjkovima. Sve učinjene preinake na svim jezičnim razinama u odnosu na rukopis *Priča iz davnine* navode na zaključak da je takvim „prekrajanjima” ipak okrnjen i preobličen onaj „intimni smisao” koji je Ivana Brlić-Mažuranić bila nakanila očuvati.

Popis literature

- Andrić, Nikola. 1911/1997. *Branič jezika hrvatskoga*. Zagreb: Pergamena.
- Babić, Stjepan. 1991. *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku: nacrt za gramatiku*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
- Babić, Stjepan. 1995. „Jezik Ivane Brlić-Mažuranić: Za autentične tekstove hrvatskih pisaca”. *Jezik* 42 (3): 69–78.
- Babić, Stjepan. 2005. *Temelji Hrvatskomu pravopisu*. Zagreb: Školska knjiga.
- Babukić, Vjekoslav. 1836. *Osnova slovnice slavjanske narĕčja ilirskoga*. Zagreb: Milan Hiršfeld. Dostupno i na: <<https://books.google.hr/books?id=IO5bAAAAcAAJ&printsec=frontcover&dq=babuki%C4%87&hl=hr&sa=X&ved=0ahUKEwIj98rZzM3ZAhXHfAKHdK0BBQQ6AEIOzAD#v=onepage&q=lje&f=false>> (pristup 1. ožujka 2018.).
- Babukić, Vjekoslav. 1854. *Slovnica ilirska*. Zagreb: Bĕrztotiskom nar. tiskarnice Dra. Ljudevita Gaja. Dostupno i na: <<https://books.google.hr/books?id=EkaPi303CdcC&printsec=frontcover&dq=babuki%C4%87&hl=hr&sa=X&ved=0ahUKEwiHzcr0yOHZAhVrJ5oKHbUuCegQ6AEIOTAD#v=onepage&q=pram&f=false>> (pristup 10. ožujka 2018.).
- Brešić, Vinko. 2011. Napomene uz kritičko izdanje. U: *Priĕe iz davnine. Sabrana djela Ivane Brlić-Mažuranić. Kritičko izdanje. Svezak 3: Bajke i basne*. Ur. Vinko Brešić, 239–259. Slavonski Brod: Ogranak Matice hrvatske Slavonski Brod.

- Brlić-Mažuranić, Ivana. 1926. *Priče iz davnine*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Brlić-Mažuranić, Ivana. 2004. *Priče iz davnine*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Broz, Ivan. 1892/2014. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. [Pretisak je napravljen prema I. izdanju iz g. 1892. Zagreb: Troškom i nakladom kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade].
- Broz, Ivan i Franjo Iveković. 1901/2009. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Naklada Dominović. [Pretisak je napravljen prema I. izdanju iz g. 1901. Zagreb: Štamparija Karla Albrehta (Jos. Wittasek), svezak II., P-Ž].
- Budmani, Pero, ur. 1892–1897. *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU, sv. 4*. Zagreb: U knjižarnici Jugoslavenske akademije (Dioničke tiskare).
- Budmani, Pero, ur. 1898–1903. *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU, sv. 5*. Zagreb: U knjižarnici Jugoslavenske akademije (Dioničke tiskare).
- Daničić, Đuro, ur. 1880–1882. *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU, sv. 1*. Zagreb: Tisak Dioničke tiskare.
- Daničić, Đuro, ur. 1884–1886. *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU, sv. 2*. Zagreb: Tisak Dioničke tiskare.
- Florschütz, Josip. 1916/2002. *Gramatika hrvatskoga jezika za ženski licej, preparandije i više pučke škole*. Treće izdanje. Zagreb: Ex libris.
- Guberina, Petar i Kruno Krstić. 1940/1997. *Razlike između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Ham, Sanda. 2006. *Povijest hrvatskih gramatika*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Jelčić, Dubravko; Joža Skok, Petar Šegedin, Miroslav Šicel i Miroslav Vaupotić, ur. 1970. *Ivana Brlić-Mažuranić. Zbornik radova*. Zagreb: Mladost.
- Jonke, Ljudevit. 1964. *Književni jezik u teoriji i praksi*. Zagreb: Nakladni zavod Znanje.
- Jonke, Ljudevit. 1971. *Hrvatski književni jezik 19. i 20. stoljeća*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Kuna, Branko. 1999. „Norma i posvojni genitiv bez odredbe.” *Jezik* 47 (1): 1–9.
- Majhut, Berislav; Smiljana Narančić Kovač i Sanja Lovrić Kralj, ur. 2015. „Šegrt Hlapić” *od čudnovatog do čudnog. Zbornik radova*. Zagreb - Slavonski Brod: Hrvatska udruga istraživača dječje književnosti, Ogranak Matice hrvatske Slavonski Brod.
- Mamić, Mile. 1980. „Hrvatski ustavnopravni jezik u 2. polovici 19. stoljeća.” *Rasprave, časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 6–7 (1): 163–226.
- Maretić, Tomo. 1899. *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Zagreb: Štampa i naklada knjižare L. Hartmana (Kugli i Deutsch).
- Maretić, Tomo. 1924. *Hrvatski ili srpski jezični savjetnik za sve one, koji žele dobro govoriti i pisati književnim našim jezikom*. Zagreb: Nadbiskupska štamparija.
- Maretić, Tomo, ur. 1924–1927. *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU, sv. 9*. Zagreb: U knjižarnici Jugoslavenske akademije L. Hartmana (S. Kugli).
- Maretić, Tomo, ur. 1911. *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU, sv. 7*. Zagreb: U knjižarnici Jugoslavenske akademije L. Hartmana (S. Kugli).
- Mažuranić, Antun. ³1866. *Slovnica Hèrvatska. Za gimnazije i realne škole*. Zagreb: Tiskom Karla Albrecha. Dostupno i na: <https://books.google.hr/books?id=CXA-AAAAYAAJ&printsec=frontcover&hl=hr&source=gbg_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false> (pristup 28. veljače 2018.).
- Skok, Joža, prir. 1994. *Izabrana djela II.: Priče iz davnine u svjetlu kritike*. Zagreb: Naša djeca.
- Težak, Stjepko 2002. *Jezični prijelomi i mijene u hrvatskoj umjetnosti riječi*. Zagreb: Tipex.
- Veber [Tkalčević], Adolfo. 1873. *Slovnica hèrvatska za srednja učilišta*. Zagreb. Dostupno

i na: <<https://books.google.hr/books?id=53xcAAAACAAJ&printsec=frontcover&dq=adolfo+veber+slovnica&hl=hr&sa=X&ved=0ahUKEwjWouiN1tPZAhUOa1AKHfDDAE8Q6AEIJAA#v=onepage&q=adolfo%20veber%20slovnica&f=false>> (pristup 4. ožujka 2018.).

- Vignjević, Jelena. 2013. „Jezičnostilske osobitosti rukopisa i prvotiska *Čudnovatih zgod a šegrt a Hlapića* u jezičnopovijesnom kontekstu.” *Libri & Liberi* 2 (2): 241–251.
- Vince, Zlatko. 1978. *Putovima hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.
- Vulić, Sanja i Gordana Laco. 2015. Jezik hrvatskih književnih djela u 19. stoljeću. U: *Povijest hrvatskoga jezika. 4. knjiga: 19. stoljeće*. Ur: Ante Bičanić, 179–243. Zagreb: Croatica.
- Vulić, Sanja. 2018. *Jedinstvo različitosti: radovi iz hrvatske filologije*. Split: Književni krug.
- Zalar, Diana. 2004. Riječ o izdanju. U: Ivana Brlić-Mažuranić. *Priče iz davnine*, 7–8. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.

Andela Milinović-Hrga

Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split, Croatia
Philosophische Fakultät der Universität Split, Split, Kroatien

The Language and Orthography of *Croatian Tales of Long Ago* between the Tradition of the Zagreb School of Philology and the Linguistic Norms Set by Croatian Vukovians

Orthographic, grammatical and lexical norms at the beginning of the 20th century in Croatia were codified by normative works largely in line with the concepts of the Croatian Vukovians, grounding their linguistic views on the works of Vuk Stefanović Karadžić. The language practice, however, still retained certain older distinctive linguistic features typical of the Zagreb School of Philology. The paper analyses *Croatian Tales of Long Ago* from that perspective, as a document of the state of the language and orthography at the time. The starting point of the research is the third edition dated 1926, the last one published during the author's life, also authorised. Having in mind opposite language conceptions, certain linguistic peculiarities of this edition are pinpointed, focusing primarily on the changes caused by language policy and introduced in relation to the previous manuscripts, typed versions and two printed versions (the critical edition of 2011 lists all the differences between them), but also including other relevant features. Linguistic analysis includes orthographic, phonological, morpho(no)logical, syntactic and lexical levels.

Keywords: Croatian Vukovians, *Croatian Tales of Long Ago*, linguistic norm, linguistic practice, Zagreb School of Philology.

Sprache und Rechtschreibung in *Priče iz davnine* [Aus Urväterzeiten] zwischen Tradition der Zagreber philologischen Schule und der kroatischen Vukovianer

Der Gebrauch der Rechtschreibung, Grammatik und Lexik ist in Kroatien zu Beginn des 20. Jahrhunderts durch normative Handbücher nach Vorgaben der kroatischen Vukovianer festgelegt. In der Sprachpraxis wurden allerdings auch einige ältere sprachliche Merkmale der Zagreber philologischen Schule beibehalten, die sich von denen der kroatischen

Vukovianer unterscheiden. Von diesem Gesichtspunkt werden *Priče iz davnine* in dieser Arbeit als damaliges Dokument über die Lage der Sprache und Rechtschreibung analysiert. Den Ausgangspunkt stellt die dritte Ausgabe aus dem Jahr 1926 dar, die autorisierte und letzte Ausgabe zu Lebzeiten der Autorin. Diese Ausgabe wird auf Besonderheiten in Bezug auf Sprache und Rechtschreibung untersucht und zwar unter Berücksichtigung der zwei entgegengesetzten sprachlichen Konzeptionen und mit Fokus auf die sprachpolitisch bedingten Änderungen, die im Vergleich zu den vorhergehenden hand- und maschinengeschriebenen, sowie zwei gedruckten Versionen festgestellt werden können (in der kritischen Ausgabe aus dem Jahr 2011 wurden all diese Unterschiede aufgelistet). Es werden außerdem andere auffällige Merkmale festgehalten. Die Analyse bezieht sich auf die Ebene der Grafik, Rechtschreibung, Phonologie, Morpho(no)logie, Syntax und Lexik.

Schlüsselwörter: kroatische Vukovianer, Sprachstandard, Sprachpraxis, *Priče iz davnine* [Aus Urväterzeiten], Zagreber philologische Schule